

СУТЬ ФІЛОСОФІЇ, АБО ЧОМУ НЕНАВИДЯТЬ ФІЛОСОФІЮ

Карівець Ігор

Національний університет "Львівська політехніка"

(стаття надійшла до редколегії – 02.03.2017 р., прийнята до друку – 18.04.2017 р.)

© Карівець І., 2017

Запропоновано метафілософські роздуми про долю філософії, її призначення та роль у формуванні основ спеціальних та прикладних наук. Обґрунтовано необхідність філософії як теоретичної науки для формування у науковця усвідомлення сутності та підстав існування предмета дослідження.

Ключові слова: загальне знання, конкретне знання, першопочаток, свідомість-буття, теорія.

THE ESSENCE OF PHILOSOPHY OR WHY THEY HATE PHILOSOPHY

Ihor Karivets'

The author proposes metaphilosophical reflections on the destiny of philosophy in the contemporary world and its role in the formation of foundations of special and applied sciences. The author stresses that a human being can perceive things in two ways. The first one is rational based on conceptual thinking. The second is intuitive one. In this article the author considers only the first type of perception. Conceptual thinking helps to cognize the essence of things in the forms of notions or ideas. They are not simply subjective, but they have some ontological sense. Also the author justifies the necessity of philosophy as theoretical science that forms essential awareness of things by a scientist. Philosophical thinking as conceptual thinking is awareness of unity of the being and consciousness. We can even speak about the pair "consciousness-being" because they are inseparable from each other. Such conceptual thinking can be found in the Ancient Greek philosophy, especially in the philosophy of Socrates, Plato and Aristotle. Conceptual thinking also searches the beginning of all things because the beginning helps to generalize knowledge about things and to discover their source. It is true that philosophy as conceptual thinking proposes some strange image of the world. For example, the movement is relative or even doesn't exist as this was proved by pre-Socratic Zeno of Elea or that our world is a copy of a higher world of ideas as this was argued by Plato, etc. Such conceptual sentences are not clear for common sense. Obscurity of these sentences for common sense seems absurd. Therefore, for many people philosophy is a set of such absurd sentences. The author argues that in order to understand conceptual philosophy, some experience of conceptual thinking and the skills of generalization are needed. A specialist narrow niche or a scientist who is occupied by an applied science needs such thinking in order to form understanding of general concepts of his/her specialty or the applied science.

Keywords: general knowledge, concrete knowledge, beginning, consciousness-being, theory.

В Україні час від часу спалахують дискусії про призначення і значення філософії та філософської освіти [див.: 1; 3; 5]. Ставилося питання про те, аби зробити філософію у вишах факультативною дисципліною, бо її користь сумнівна, а рівень викладання доволі низький [1]. Зараз це питання якимось стало другорядним, бо все ж таки філософію "відстояли" і залишили у вишах як основну дисципліну і не перевели її на факультатив, хоча в деяких вишах філософія є вибірковою дисципліною,

а замість іспиту пропонується здавати диференційований залік.

Відсутність широкої та ґрунтовної дискусії про те, яким повинно бути викладання філософії у вишах та в чому полягає сутність філософії, не означає зникнення проблем у цій галузі. Проблеми залишаються невирішеними. Тому метою цієї статті є привернути увагу до визначення сутності філософії і того, яким повинно бути викладання філософії у виші.

Викладаючи філософію у технічному виші протягом 15 років, я зустрічав різних студентів та аспірантів. Більшість з них зненавиділи філософію вже *a priori*. Ця ненависть до філософії проявляється в тому, що вони вважають: філософію їм нав'язують; філософія їм не потрібна, бо вони готуються бути не філософами, а фахівцями певної спеціальності. Це перша причина для того, аби ненавидіти філософію. Друга причина ненависті до філософії: філософію не розуміють, не розуміють того, що викладається в курсі “Філософія”, тому філософія – це “темна справа”. Для більшості студентів та аспірантів лекції та семінари з філософії є безглуздими, бо твердження філософів та й проблеми філософії позбавлені глузду і не турбують звичайних людей. Тому філософія ще й з цієї причини “темна”. Наприклад, проблема руху: його немає, стверджують представники Елейської школи, рух – це ілюзія чуттєвого сприйняття. Логічно можна довести, що руху немає, але студенти вперто будуть сперечатися, що рух існує, бо вони виходять із гуртожитку та йдуть до свого вишу. Хіба це не засвідчує, що рух існує? Або, наприклад, проблема свідомості: свідомість вважається ідеальною, тобто такою, що не спостерігається, не об'єктивується. Але для студентів та аспірантів нічого ідеального не існує. Ідеальне для них – це щось химерне, це щось нереальне, яке протиставляється реальному.

Тож філософія пропонує зовсім інший світ, у якому немає руху, є ідеальне, і цей світ має свої поняття, свої ідеї, які відрізняються від понять та ідей здорового глузду. Звісно, що люди без філософського досвіду іншого світу, який є в нашому ж світі (філософія не говорить про інший світ, як потойбічний світ, як це є в релігії), не сприйматимуть філософії, яка пропонує подивитися на світ іншими очима – очима теорії. Світ філософії – це світ теорії. Теорію ми розумітимемо в давньогрецькому сенсі, бо саме в Давній Греції зароджується філософія і саме там вона є справжньою. Тому важливо розглянути філософію на першопочатковому етапі її розвитку й проаналізувати первинний філософський досвід досократиків, Сократа, Платона та Аристотеля. Саме цей філософський первинний досвід є досвідом світу за межами звичайного, повсякденного досвіду емпіричного світу.

Уже в часи досократиків, а пізніше в часи Сократа, люди не терпіли філософію та філософів. Засудження на смерть Сократа, вигнання Піфагора та спалення його школи тощо свідчать про те, що в давньогрецькому суспільстві, як і в сучасному, філософів та філософію недолюбували, вважали їх дивними і шкідливими для суспільства.

Чому так сталося? Чому філософію зненавиділи, а філософів переслідували й переслідують, зневажали і зневажають досі?

Якщо мене запитують, що мені дала філософія, я відповім: нічого утилітарного й практичного, але цінність філософії полягає в її безкорисливому прагненні до істини. Істина у філософії – це істина інтегральна, яка єднає буття і свідомість. Філософія – це здійснення свідомості-буття (М. Мамардашвілі) в їхній істині. У самому мисленні (філософія як любов до мудрості), яке є любовно-розумним, або розумно-любовним, здійснюється інтеграція свідомості в буття, а буття в свідомість. Тож так зрозуміла філософія є переживанням себе інтегральною істотою, як двоєдність буття і свідомості, свідомості і буття. Їхня інтегральність засвідчує істину, в сенсі того, що є дійсним, справжнім, того, що насправді Є: буття-свідомість.

Чому свідомість має стосунок до знання? Бо в самому слові “свідомість” закладено семантику знання: відомість, звістку про щось. Тож свідомість і знання взаємозалежні. Але, чи передається знання як свідомість іншим? Ні, бо для того, щоб мати знання, необхідно усвідомити відомості, вістки, інформацію, необхідно їх зрозуміти. Тоді вони стають знанням. Знання не можна взяти з однієї голови і передати іншій. Знання потребує усвідомлення та розуміння; без них немає знання. Знання не пересаджується так, як пересаджується, наприклад, рослина, з одного ґрунту в інший. Це буде лише певна інформація, яка входить в одне вухо і вилітає з другого. Знання – це також не зазубрена інформація, яку запам'ятали й озвучили під час іспиту.

Теорія – це загальне знання, яке потребує своєрідного мислення, а саме: спекулятивного й абстрактного. Спекулятивне мислення – це мислення, яке вміє узагальнювати й оперувати найзагальнішими поняттями, наприклад такими як справедливість, свобода, число, право, людина, свідомість, істина тощо. Д. Генрих дуже добре пише про значення та ознаки такого мислення: ““спекулює” той, хто оглядає довкола і намагається утворити собі якийсь всеохопний образ про складне становище. Добрий засіб для цього – це знайти сприятливу точку спостереження [Warte], отже, знайти місце для огляду (specula)” [2, с. 78]. Це також означає, що спекуляція “спрямовується на всеохопний погляд [Übersicht] як такий” [2, с. 78]. Тому “огляд, витримка і вимога необмеженості погляду роблять, власне, мислення спекулятивним” [2, с.78]. Отже, філософське мислення є необмеженим, загальним, і спрямованим на формування такого погляду на світ і людину, в якому би

фіксувалися усі їхні характеристики. Крім того, спекулятивне мислення є абстрактним мисленням, бо воно постає відірваним від здорового глузду, який прагне до часткового та спеціального знання, тоді як філософська спекуляція спрямована на здобуття універсального, загального та всеохопного знання. Таким чином, філософське мислення нічим не обмежене і спрямовується на осмислення, на осягнення універсальних основ нашого буття: “Якщо ж вважати, що зовсім необмежене пізнання є пізнанням перших основ, мабуть, навіть пізнанням першої основи всього руху, а отож усіх скінченних речей, то “спекуляція” набуває значення саме того знання, яке надає пояснення про найвище і яке, за можливістю, збігається з виявленням усієї його сутності” [2, с. 79].

На основі такого спекулятивного та абстрактного мислення формується теорія. Теорія викривлено сприймається як певне відірване від реальності знання. Але, навпаки, на основі теорій, тобто, на знанні загальних речей, нам легше розуміти й усвідомлювати значення одиничних, емпіричних речей. Наприклад, людина, яка готується стати правником, вивчає теорію права (філософію права) з метою кращого розуміння конкретного права: конституційного, кримінального тощо. Загальне знання права є необхідним для того, аби зрозуміти й вміти користуватися правом конкретним. Отже, пізнання необхідно починати зі загальних речей і після цього вивчати конкретні речі. Оскільки вивчаючи чи досліджуючи конкретні речі, яких дуже багато, можна дійти висновку, що нічого надійного, очевидного, зрозумілого в знанні не існує, адже речей багато й вони змінюються, з’являються і зникають. Множинність конкретних речей лякає. Тому цінним є не конкретне знання одиничних речей, а загальне знання, яке покладається в основу цього конкретного знання.

Філософське мислення, якщо так можна висловитися, проходить три етапи: спекуляцію, абстракцію, теорію. На першому спекулятивному етапі філософ шукає і знаходить найкращу позицію для свого розуму, аби той зміг формувати найзагальніший погляд на емпіричні та одиничні речі з метою осягнення їхньої (загальної) суті. Знайшовши таку позицію, таку оптику власного розуму, він абстрагує, тобто його розум відривається від конкретних, одиничних речей, а водночас відриваються і сутності, які він відкрив під час спекуляції. Тепер розум на основі сутностей, які для нього існують у формі загальних понять або ідей, створює теорію. Теорія скасовує будь-які перешкоди на шляху до буття, тобто того, що є

найфундаментальнішим, найзагальнішим для усіх часткових та емпіричних речей. На цьому теоретичному етапі розум вже не існує сам по собі; він стає самим буттям, відповідно і свідомість філософа стає цим буттям, що свідчить про тотожність суб’єкта й об’єкта. Як зазначає А.-Ж. Фестюж’єр: “Перед нами істина факту, досвіду: її не передати жодною мовою, бо об’єкт, з яким зливаються, перевершує всі словесні способи вираження пізнаваного” [6, с. 229]. Тут йдеться про кульмінацію людського осягнення буття, коли свідомість стає буттям, а буття – свідомістю.

Про такий підхід до знання говорять Сократ, Платон та Аристотель, а також натурфілософи, які вважали, що пізнання потрібно розпочинати із першопочатку всіх конкретних речей, аби знати причину їхнього виникнення і спільну основу. Саме таке загальне знання (теоретичне) робить людину мудрою. Мудрець – це людина, яка знає про причини виникнення усіх конкретних речей, розуміє, звідки вони виникають і куди прямують. Філософське мислення є теоретичним мисленням саме в цьому сенсі. Філософія має справу зі специфічними, якщо так можна сказати, предметами, а саме: загальними. Натурфілософи називають їхнім початком, Сократ – загальними поняттями, Платон – ідеями, Піфагор – числами. Саме ці загальні предмети є початком будь-якого спеціального (конкретного) знання. Звернімо увагу, що ці загальні предмети мають онтологічну природу – буттєву; вони належать не лише до гносеологічно-епістемологічної сфери, а й до сфери буття. Тільки те, що належить буттю, є істинним знанням. Філософське мислення, як вже зазначено вище, це мислення в двоєдності “буття-свідомість”. Життя без такого мислення не є життям, а звичайним існуванням – тваринним існуванням. Як зазначає Сократ: “...а життя без такого дослідження – не життя для людини; якщо я вам це скажу, то ви повірите мені ще менше. Все ж воно є так, афіняни, як я кажу, тільки переконати вас у цьому – не легка справа” [4, с. 37]. Звісно, що нелегко переконати людей, які звикли довіряти суто своїм відчуттям і які ніколи не сумнівалися, що життя, котре вони проживають, – це єдино правильне життя, в тому, що теоретичне, філософське життя, є найкращим життям. “Очі та вуха є поганими свідками для людей, якщо вони мають варварські душі” (Геракліт).

Це загальне знання є основою будь-яких інших наук (спеціальних), тому філософія (теорія) покладається в основу будь-якої науки. Це означає, що філософія – це цариця усіх наук. Вона дає підстави говорити про те, чи наука має надійні основи для власного існування й розвитку.

Спеціальні науки, які не покладають в основу загальні принципи свого існування, теоретичні, загальні поняття чи ідеї, ніколи не досягнуть конкретного знання. Тут не йдеться лише про природничі науки, але й про гуманітарні: соціальні, моральні (етику) та мистецькі (естетику), тобто про будь-які науки. Природничі науки повинні покласти в свою основу усвідомлене й зрозуміле загальне поняття “природа”, математичні – загальне поняття “число”, гуманітарні науки – загальне поняття “людина”, моральні науки – добро, щастя тощо, мистецькі – краса, прекрасне тощо. Без цих загальних понять чи ідей ці науки стають неможливими. Без розуміння цих загальних понять (ідей), наука дезорієнтована – вона губиться у розмаїтті конкретних речей і не може дійти висновку про їхній початок та сутність.

Тож філософія потребує певного філософського досвіду осягнення світу з його першопочатків, які позначаються загальними поняттями (ідеями). Без такого досвіду філософія перетворюється на нісенітницю, її призначення стає незрозумілим. Той, хто не розуміє філософію, починає її ненавидіти. Ось чому афіняни засудили Сократа на смерть: вони не мали досвіду філософського мислення, яке дуже часто суперечить емпіричному досвіду повсякденного життя. Філософський досвід – це теоретичний досвід, який нехтує логікою здорового глузду повсякденного життя. Тому твердження філософів дуже часто здаються не лише дивними, але й безглуздими. Адже пересічна людина сприймає їх повсякденним глуздом, а філософське мислення (теоретичне) – це вихід за межі цього повсякденного глузду та його світу у сферу його основи (загальних принципів, ідей тощо). В цьому полягає драма філософа й філософії. Здоровий глузд опускає її до рівня гадок та аналізу конкретних речей, до рівня доксографів: кожен філософ має свої думки, гадки, а це означає, що й кожна людина має свої думки та гадки, тому кожна людина є філософом. Але не всім дано мислити теоретично. Для цього треба пройти певний вишкіл. Цей вишкіл не є простим вправлінням у логіці чи в математиці, хоча вони є корисними на початковому рівні ініціації у філософію. Логіка та математика можуть допомогти у підведенні учня до безпосереднього бачення-осмислення початків усього сущого, загальних понять (ідей), іншими словами до бачення-осмислення буття. Тут ми можемо згадати Рене Декарта, котрий, кажучи про вроджені ідеї, мав на увазі не суб’єктивні думки та гадки людей, з якими сьогодні ототожнюють ідеї, але й певні онтологічні засади знання. Ці засади може

сприймати, тобто розуміти, лише тренований математикою розум. Здебільшого люди не здогадуються про існування таких вроджених ідей. Тому вони сприймають їх як вигадку, як певну дивну позицію, наприклад, коли йдеться про Декарта, який, усього лиш, висловив свою “думку”. Вони ніколи у своєму житті не мали до діла і не матимуть з вродженими ідеями, бо їхній розум налаштований лише на сприйняття емпіричної (у досвіді) даності. Крім цього, методом дедукції можна користуватися тоді, коли є усвідомлення безсумнівних та самоочевидних ідей; тоді можна, відштовхуючись від них, виводити решту знання. Це знання ґрунтуватиметься на надійній основі, фундаменті, який не викликає жодних сумнівів.

Коли філософ своїм мисленням доходить до буття загального поняття (ідеї), стається щось надзвичайне – непересічна подія, яка затьмарює усі емпіричні події, оскільки він осягає основу всіх емпіричних подій – він бачить їхні витoki (причини). Декарт доходить мисленням, яке він називає медитацією, до чіткого бачення (усвідомлення та розуміння) загального поняття (ідеї) Бога та безсмертної душі, що трансформує його, змінює його життя. Теорія – це чітке бачення основ/и усього сущого у вигляді загальних понять чи ідей.

У цій статті розглянуто філософію як сприйняття речей крізь призму розуму, який шукає основи наук, життя тощо. Для такої філософії (теоретичної форми, що постає на основі спекулятивного мислення) характерне опертя на ясні та зрозумілі основи всього сущого, сприйняті розумом у вигляді певних понять, ідей чи категорій. Таку філософію можна викладати в технічних вишах, у яких готують спеціалістів різних галузей (інженерів, технологів, програмістів, економістів тощо). Така філософія може надати майбутнім спеціалістам та прикладним науковцям знання щодо підстав існування їхньої спеціальності чи науки.

З викладеного у цій статті також випливає, що викладання філософії та філософська освіта в Україні потребують реформ, бо вони залишаються пострадянськими. Ознаками такого викладання та освіти є: 1) досі свідомо чи несвідомо викладачі філософії використовують лексику марксистської квазіфілософії, а також її інструментарій, а саме: діалектична логіка та діалектика, а все інше розглядається як “альтернатива”, “постмодернізм”, 2) викладачі філософії орієнтовані на російські переклади філософської літератури і не знають іноземних мов, принаймні англійської, не маючи змоги читати першотвори і брати участь у міжнародних, закордонних конференціях,

3) відсутність в Україні різноманітних фондів, які би підтримували та фінансували філософські проекти,
 4) відсутність викладання філософії у школах (насамперед у ліцеях та гімназіях). Якби таку дисципліну внесли до шкільних навчальних програм, то можна було б говорити про скасування філософії як обов'язкової дисципліни у вишах, натомість філософію у вишах можна було б замінити спеціальними філософськими курсами (вибірковими та обов'язковими), а викладачів розвантажити й надати їм можливість творчо займатися науковою роботою.

1. Гардашук Т. Філософія в університетах: пережиток минулого чи прорив у майбутнє? // "День" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/pro-ryzuku-prostyh-rishen>. 2. Генрих Д. Свідоме життя. Дослідження співвідношення суб'єктивності та метафізики // Пер. з нім. В. М. Терлецький. – К. : КУРС, 2006. – 188 с. 3. Карівець І. Філософія і філософська освіта. – Філософська думка. – № 6, 2014. – С. 77–81. 4. Платон. Апологія Сократа // Платон. Діалоги / Пер. з давньогрек. – К. : Основи, 1999. – С. 20–41. 5. Сучасна модель філософської освіти. Круглий стіл Українського

філософського фонду і кафедри філософії філософського факультету КНУ ім. Тараса Шевченка (Людмила Шашкова, Сергій Секундант, Микола Симчич, Володимир Бугров, Віктор Козловський). – Філософська думка. – № 4, 2014. – С. 5–23. 6. Фестюжьер А.-Ж. Созерцание и созерцательная жизнь по Платону / Пер. с франц. А. С. Гагонина. – СПб. : Наука, 2009. – 497 с. – (Сер. "Слово о сущем").

1. Hardashuk T. *Filosofia v universytetakh: perezhytok mynyloho chy proryv u majbytne?* // "Den" [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/pro-ryzuku-prostyh-rishen>. 2. Henrich D. *Svidome zhyttia. Doslidzhennia spivvidnoshennia sub'jektyvnosti ta metafizyky* // Per. z nim. V. M. Terlets'kyj. – K. : Kurs, 2006. – 188 s. 3. Karivets' I. *Filosofia i filosof'ska osvita.* – *Filosof'ska dumka.* – No. 6, 2014. – S. 77–81. 4. Platon. *Apolohija Sokrata* // Platon. *Dialohy* / Per. z davnohrets. – K: Osnovy, 1999. – S. 20–41. 5. *Sychasna model' filosof's'koho osvity. Kryhlyj stil Ukrajins'koho filosof's'koho fondu i kafedry filosofii filosof's'koho fakultetu KNU im. Tarasa Shevchenka (Ludmyla Shashkova, Serhij Sekundant, Mykola Symchych, Volodymyr Buhrov, Viktor Kozlovs'kyj).* – *Filosof's'ka dumka.* – No. 4, 2014. – S. 5–23. 6. *Festugière A.-J. Sozertsaniye i sozertsatel'naja zhyzn' po Platonu* / Per. s frants. A. S. Hahonina. – SPb. : Nauka, 2009. – 497 s. – (Ser. "Slovo o syshchem").